

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК

СТАВЛЕННЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ДО ВОЛОНТЕРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З 2001 ДО 2016 РОКУ: ДИНАМІКА ТА ПРИЧИНИ ЗМІН

О. В. Алексєєнко, В. Ф. Кокорський

Анотація. У даній статті розглядається тенденція змін настроїв та рівня довіри українців до громадських і волонтерських організацій з 2001 до 2016 рр. Метою дослідження є визначення факторів, що вплинули на її динаміку. Методологічною основою роботи є використання описового, аналітичного, проблемно-хронологічного, узагальнюючого методів, а також соціологічних та статистичних даних. Основні результати роботи свідчать про значне зростання волонтерської активності після 2013 року, пов'язане з Революцією гідності та початком проведення АТО. При цьому рівень довіри до волонтерських організацій значно зріс, порівняно з показниками за 2001–2012 рр.

Ключові слова: волонтерський рух, громадські організації, довіра.

Складна суспільно-політична ситуація в Україні, поглиблення економічної кризи, невдалі спроби реформування, безвідповідальність політиків та державних службовців щодо виконання своїх обов'язків, нездатність органів управління повноцінно функціонувати в умовах зовнішньої агресії та великої корумпованості тощо спровокували серйозне зростання недовіри населення до влади. Проте, попри такі негативні чинники, посилилась громадська активність, оскільки громадяни відчули за собою відповідальність за майбутнє країни і усвідомили, що покладатися лише на владні структури недостатньо для реальних змін ситуації в країні. Крім того, військова агресія на сході країни об'єднала навколо спільної проблеми всіх небайдужих за долю захисників Вітчизни та постраждалих людей.

Протягом 2013–2016 рр. все більше громадян, серед яких була не тільки молодь, а й люди зрілого віку, долучилися до громадських та волонтерських організацій або активно сприяли їх роботі. Однак постають питання: чи завжди населення довіряло їм та позитивно сприймало дані організації? А якщо ні, то з чим пов'язана зміна ставлення і оцінок? Для того, щоб відповісти на них, потрібно простежити зміни настроїв та орієнтацій громадян у суспільно-політичному просторі з початку ХХІ ст.

В контексті даної теми останнім часом досить плідно працюють українські науковці, зокрема Л. О. Жужа, В. Л. Голуб, Д. М. Горелов, О. А. Корнієвський, А. Г. Каплун, А. С. Татарська тощо. Впродовж 2008–2016 рр. були захищені дев'ять дисертацій, предмет дослідження яких пов'язаний з волонтерською діяльністю, по три з педагогіки та психології і по одній – з соціології, права і державного управління. У Харкові в квітні 2015 р. відбулася міжнародна науково-практична конференція «Волонтерський рух: історія, сучасність, перспективи». Разом з тим, наявні наукові праці є обмеженими у часовому та проблемному вимірах, а їх автори аналізують лише окремі аспекти волонтерського руху і ставлення до нього.

Перехідний стан від авторитарного режиму до демократії, особливо протягом 1990-х рр. ХХ ст., в Україні виявився складним та неоднозначним. Люди, які звикли, що за них все вирішує держава, мало долучалися до участі у громадському та політичному житті. Проте з кожним роком вони починали все більше усвідомлювати, що саме народ є джерелом влади, а отже майбутнє країни залежить від них, а не від правлячої еліти чи окремих політиків/олігархів. Таке усвідомлення впливало на їх ставлення, що, зокрема, відтворювалося у динаміці довіри до громадських об'єднань.

За даними соціологічного опитування Центру Разумкова в період з жовтня 2001 по березень 2013 рр. вона була наступною: у 2013 р. організаціям громадянського

суспільства (ОГС) довіряли 39,5 % населення, в той час, як в 2001 р. цей показник складав 22,5 %. Рівень недовіри у 2013 р. становив 45,5%, а у 2001 р. – 56,3 %. Тобто за 12 років показник довіри до ОГС істотно зріс (на 17%), тоді як рівень недовіри зменшився на 10,8 %. Щоправда залишалася досить значна частка тих респондентів, які не визначилися з відповіддю: у 2001 р. таких було 21,2 %, у 2013 – 14,9 % [1].

Що ж слугувало підставою для зазначених тенденцій? На нашу думку, в рамках згаданого періоду було характерним маскування феномену волонтерства як громадськими організаціями, так і державою. Адже кількість його представників певним чином залежить від стану соціально-економічного розвитку. У розвинених країнах волонтерами почасти стають достатньо заможні люди зрілого віку, бо це – добровольча та безкорислива діяльність. В Україні ж все навпаки: масово збідніле населення прагнуло не так до альтруїзму, як до покращення власного матеріального становища, в зв'язку з чим у період соціально-політичних і фінансово-економічних криз 2000, 2002, 2004, 2008–2010 рр. були відсутні належні умови для потужного розвитку волонтерського руху, який почасти виявлявся швидше імітацією суспільної активності. До нього долучалися ті, хто в обмін на безоплатну діяльність мали змогу користуватися певними послугами або ресурсами, а також частина молоді, що бажала проводити вільний час, заводячи нові знайомства і накопичуючи свій соціальний капітал.

Як стверджували дослідники, чи не основною метою членства в НДО було отримання грошових надходжень з міжнародних фондів, а отже волонтерство поставало насамперед засобом здобуття відповідного фінансування від іноземних інвесторів, почасти задля вирішення власних проблем. Чи не тому в 2010 р., за даними Державного комітету статистики України, лише 39,2 % громадських організацій прозвітували органам державної влади щодо результатів своєї активності [2]. Крім цього, участь у волонтерській діяльності іноді допомагала кар'єрному зростанню, зокрема через конкурс «Корпоративне волонтерство в Україні-2012». Таким чином, тривалий час волонтерська діяльність була передусім засобом маскування реальних цілей та власних інтересів, тому і рівень довіри до НДО залишався досить низьким.

Кардинально змінили ставлення та оцінки громадян події 2013 року. Революція гідності, Євромайдан, анексія Криму та війна на Сході створили умови для масштабних трансформаційних процесів: обрання європейського зовнішньополітичного вектору розвитку, повалення режиму Януковича, люстрації корумпованих держслужбовців тощо. На той час у рейтингу міжнародного альянсу CIVICUS Україна посіла 46 місце серед 109 країн світу за індексом наявності сприятливого середовища для розвитку громадянського суспільства. Якщо порівняти її показники з ситуацією в інших пострадянських державах, то вони виглядали як досить непогані: Молдова посіла 61 місце, Грузія – 66, Росія – 75, Білорусь – 93. На перших позиціях у даному списку знаходилися в основному члени ЄС, а от серед колишніх пострадянських країн саме наша країна мала найвищий показник [3].

Відповідно до ЄДРОПОУ, станом на 1 жовтня 2013 року було зареєстровано 76574 громадських об'єднань (порівняно з 74038 у 2012 р.), 14729 благодійних організацій (проти 13949) [4]. Звісно, далеко не всі з них проявили реальну активність та долучилися до революційних подій, руху допомоги українським військовослужбовцям і тимчасово переміщеним особам. Реально таких виявилось не більше чверті.

Разом з тим, згідно з тогорічним індексом сталості розвитку організацій громадянського суспільства від USAID, все більше вітчизняних ОГС ставали прозорими у сфері фінансування та витрачання коштів, співпрацювали з міжнародними організаціями, розширювали кількість своїх представництв на місцевому рівні, встановлювали партнерські відносини з бізнесом тощо. Місцеві джерела фінансування на той момент складали 50 % бюджетів ОГС, що вказувало на важливість існування таких організацій [5].

Тобто були закладені позитивні тенденції для динамічного розвитку громадського сектору, які щороку набирали обертів. Їх посилювало те, що на парламентських виборах

2014 р. до Верховної Ради зайшла група громадських активістів. Цей факт, за даними Центру Разумкова, позитивно оцінили 39,6 % співвітчизників, які висловили сподівання на пов'язане з цим покращення її діяльності. Разом з тим, довіру до них висловили 19,5 % респондентів, тоді як негативну оцінку дали 14,2% [6]. Відповідні показники свідчили про обережне ставлення громадян до входження представників громадськості у владу та побоювання негативних наслідків такого кроку – ризику розчинення у середовищі корумпованої еліти, відношення до якої у подальшому ставало все більш критичним (так, більш ніж три чверті респондентів вважали, що Президент та Уряд тільки створюють умови для збагачення олігархів і можновладців, а не представляють інтереси народу [7]), та відходу від попередніх принципів і гасел.

За даними Інституту соціології НАН України, на 2015 р. маємо наступну ситуацію: рівень довіри до Верховної Ради складає 8,4 %, Уряду – 8,8 %, міліції – 6,6 %, судів – 6,3 %. На такому тлі благодійні та волонтерські організації, які виникли після подій на Майдані та з початком ескалації військового конфлікту у Донецькій і Луганській областях, окупацією АР Крим, викликали значно позитивніші оцінки. Щодо волонтерського руху рівень довіри досяг 58,9 %. Узагальнення наявної інформації дозволяє нам констатувати, що з 2001 по 2014 рр. довіра до нього зросла на 36,6 % [8].

Схожі показники наводять і інші дослідницькі центри. Так, згідно даних Київського міжнародного інституту соціології за 2015 рік, 57,6 % громадян довіряють волонтерам, 45,3 % – Збройним силам України, 34,5 % – громадським організаціям. Водночас, рівень недовіри до Верховної Ради складає 72,4 %, Уряду – 66,3 %, Президента – 48,1 % [9]. На травень-червень 2016 р. благодійним і волонтерським структурам (їх чисельність тоді перевищила 215 [10]), які допомагають українській армії, довіряли 55,3% громадян, а тим, що підтримували вимушено переміщених осіб (ВПО) – 55,7 % [11].

І такі високі відсотки не мають дивувати. Адже волонтерський рух допомоги українським військовим і вимушено переміщеним особам з Криму та Донбасу став відповіддю на низку чинників, зокрема:

- відсутність належного забезпечення армії зброєю та технікою, одягом і медикаментами, їжею та засобами особистої гігієни;
- несвоєчасне надання допомоги та необхідних ресурсів військовим;
- збільшення кількості постраждалих серед мирного населення, яким вкрай потрібна допомога тощо.

А от недовіра до державних інститутів – це вже незмінна тенденція в Україні. Протягом 2015–2016 рр. падіння довіри до них пов'язане з повільним виконанням владою впроваджуваних реформ (децентралізації, конкурентної політики, реструктуризації державних підприємств тощо), незмінно високим рівнем корупції. Так, станом на 2015 р., Україна посіла 130 місце зі 168 можливих у Індексі несприйняття корупції [12]. У 2016 р. – 131 місце зі 176 країн [13].

У ці ж роки певне зниження довіри (на 3,2 %) спостерігалось і щодо волонтерів, що можна пов'язувати, зокрема, зі зростанням випадків шахрайства під виглядом волонтерської та благодійної діяльності. Відомі окремі приклади, коли злодіям ніби то задля допомоги українським військовим вдавалося зібрати велику суму коштів. Так, наприклад, у Києві, 12 березня 2015 р. був затриманий чоловік, який присвоїв собі майже 100 тис. гривень; інший (заарештований 36-річний молодик) у тому ж році під виглядом волонтера назбирав близько 60 тис. гривень шляхом розміщення в інтернеті статей та постів щодо закупівель бронезилетів і матраців для бійців на передовій.

Крім того, влада, яка завжди відчуває тренди, що визрівають у суспільстві, а отже почала виховувати своїх, «потрібних» волонтерів, щоб при потребі протиставляти їх тим, котрі не такі зручні. Особливо це помітно на територіях, де великі гроші освоюються тільки через громадських активістів. І кількість підробок поступово зростає (як стверджують самі волонтери, їх вже чи не більше, ніж справжніх) [14].

Також очевидне певне згасання волонтерської активності, чинниками чого стали очевидне збідніння населення (а отже зменшення фінансово-матеріальної підтримки руху), набута державою спроможність вирішувати ряд тих питань, розв'язанням яких займалися волонтери. Останнім часом у них з'явилася ще одна серйозна проблема: моральне виснаження та втома від тривалого виконання тих функцій, які зазвичай мають виконувати державні структури (як це і відбулося в нашій країні). Звісно, до добровольчої діяльності вони ніким не примушувалися, роблячи особистий вибір. Проте це не означає, що волонтерський рух повинен існувати як зовсім ізольований від державного сприяння. Адже ті люди, що почали займатися волонтерською діяльністю, мають сім'ю, приватне життя, роботу. Вони не зобов'язані весь свій час витратити на безоплатну активність [15]. Держава ж практично не проводить жодних заходів хоча б для їх психологічної реабілітації чи надання іншої допомоги. Як слушно констатує Геннадій Друзенко, один із засновників Першого добровольчого мобільного шпиталю ім. Миколи Пирогова, вона досі не навчилася бодай не заважати волонтерам, не кажучи вже про допомогу [16].

Зрештою, не можна не згадати про те, як сварилися між собою волонтерські організації: скандали розгорталися в реальному та віртуальному світі. Кому допомагати, як, тільки землякам чи усім, переселенцям чи військовим, своїми коштами чи отримувати гуманітарну допомогу, чесно чи не зовсім – усі ці питання кришили волонтерську спільноту на дрібні групи, які відмовлялися співпрацювати одна з одною.

Таким чином, розгортання громадянської активності і волонтерського руху в Україні з кінця 2013 року мали наслідком значне зростання рівня довіри до волонтерів. В той час, коли за її рівнем вони посіли друге (після церкви) місце, показники щодо державних структур демонстрували нисхідну тенденцію. І це не дивно, адже саме волонтери (а не держава) вирішували проблеми відсутності належного забезпечення усім необхідним збройних сил, підтримки і допомоги постраждалим серед мирного населення та тимчасово переміщеним особам.

Разом з тим, останнім часом спостерігається певне зниження довіри до волонтерського руху, чинниками якого стали зростання випадків шахрайства, виховання владою своїх, «потрібних» волонтерів, моральне виснаження та втома від тривалого виконання тих функцій, які зазвичай мають виконувати державні структури тощо. Ця тенденція (допоки не надто виразна) викликає тривогу, оскільки саме волонтерство, що стало неочікуваним вітчизняним феноменом, відкрило Україну світові як країну, спроможну змінюватися. Очевидно, що воно потребує як суспільної, так і державної підтримки.

Аннотація. В данній статті розглядається тенденція змін настроювання і рівня довіри українців до суспільних і волонтерських організацій з 2001 по 2016 рік. Метою дослідження є визначення факторів, що впливають на її динаміку. Методологічною основою роботи є використання описового, аналітичного, проблемно-хронологічного, узагальнюючого методів, а також соціологічних і статистичних даних. Основні результати роботи свідчать про значний ріст волонтерської активності після 2013 року, пов'язаний з Революцією гідності та початком проведення АТО. При цьому рівень довіри до волонтерських організацій значно зріс, порівняно з показателями за 2001-2012 рік.

Ключові слова: волонтерський рух, громадські організації, довіра.

Abstract. This article discusses the trend of changes in the mood and the level of trust of Ukrainians to public and volunteer organizations from 2001 to 2016. The aim of the research is to determine the factors that have influenced on its dynamics. The methodological basis of this work is using of descriptive, analytical, problem-chronological, generalizing methods, as well as sociological data and statistics. The main results of the work is showing a significant increase in volunteer activity after 2013, which is connected with the Revolution of Dignity and the beginning of the ATO. At the same time, the level of trust in volunteer organizations has significantly increased, compared with the figures for 2001-2012.

Key words: volunteer movement, public organizations, trust.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Соціологічне опитування: Чи довіряєте Ви громадським організаціям? (динаміка, 2001-2013) // Центр Разумкова. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=81
2. CIVICUS'2013: Enabling environment index. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://civicus.org/downloads/2013EEI REPORT.pdf](http://civicus.org/downloads/2013EEI%20REPORT.pdf)
3. CIVICUS'2013: Enabling environment index. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://civicus.org/downloads/2013EEI REPORT.pdf](http://civicus.org/downloads/2013EEI%20REPORT.pdf)
4. Єдиний реєстр волонтерських організацій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=160017
5. CIVICUS'2013: Enabling environment index. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://civicus.org/downloads/2013EEI REPORT.pdf](http://civicus.org/downloads/2013EEI%20REPORT.pdf)
6. Соціологічне опитування: Чи довіряєте Ви громадським організаціям? (динаміка, 2001-2013) // Центр Разумкова. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=81
7. Соціально-політична ситуація в Україні: травень 2016 року // КМІС. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=625&page=2>
8. Бевзенко Л. Волонтерський рух в Україні – соціальна підтримка та оцінка перспектив / Л. Бевзенко. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.i-soc.com.ua/institute/el_library.php
9. Соціально-політична ситуація в Україні: лютий-березень 2016 року // КМІС. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=610&page=1>
10. Бевзенко Л. Волонтерський рух в Україні – соціальна підтримка та оцінка перспектив / Л. Бевзенко. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.i-soc.com.ua/institute/el_library.php
11. Соціально-політична ситуація в Україні: лютий-березень 2016 року // КМІС. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=610&page=1>
12. Індекс корупції CPI – 2015 // Transparency International. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ti-ukraine.org/research/indeks-korupsiyi-cpi->
12. Індекс корупції CPI – 2016 // Transparency International. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ti-ukraine.org/research/indeks-korupsiyi-cpi->
13. Герасимчук В. Волонтерський рух помирає, тому що держава хоче сама перерозподіляти всі багатства / В. Герасимчук. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://society.lb.ua/life/2016/02/15/327924_volonterskiy_ruh_pomiraie_shcho.html
14. Емінова В. Чому вмирають волонтери / В. Емінова. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.depo.ua/ukr/life/chomu-vmirayut-volonteri->
15. Гончарова Є. Не називайте мене волонтером! / Є. Гончарова. – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Columns/50/187133>

УДК 327

ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ И США В ПОСТБИПОЛЯРНЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

К. О. Бесчекова, И. Ю. Чарских

Аннотация. Соединенные Штаты Америки и Европейский Союз действуют в новом мире, который требует от них большего и бросает новые вызовы. При этом ЕС и США по-разному видят основные угрозы своей безопасности: для США – это распространение оружия массового поражения, терроризм, государства изгой, а для ЕС – этнические конфликты, миграционные проблемы, организованная преступность, бедность и ухудшение состояния окружающей среды. В статье рассматриваются стратегии и особенности поведения данных акторов, истоки такого поведения, анализируются отличия в ролях, которые они играют на международной арене в современном мире.

Ключевые слова: Соединенные Штаты Америки, Европейский Союз, постбиполярный мир, безопасность, стратегии.

Европа и Америка всегда были значительными акторами на международной арене. После развала Советского Союза Соединенные Штаты так и вовсе претендуют на мировую гегемонию. Насколько хорошо у них это получается? Складывается новый мировой порядок и у каждого актора есть на него свой взгляд. Действительно ли место США в современном мире – это место гегемона? Какую роль во всем этом играет Европейский Союз и может ли он быть